

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİNDE DESTANLARIN KULLANIMI

***

THE USE OF EPICS IN THE TEACHING OF SOCIAL SCIENCE

Zekeriya AKKUŞ*

Özet

Bu çalışmada, sözlü geleneğe bağlı en eski mahsullerden birisi olan destanların, Sosyal Bilgiler dersinde öğretim materyali olarak nasıl kullanılabileceği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Milletlerin inançlarını, fazilet ve milli kahramanlıklarını, düşünce ve hayal güçlerini içerisinde toplayan ve ait oldukları devrin bir ansiklopedisi niteliğinde olan destanların, çocukların eğitiminde kullanılacak önemli birer öğretim materyali olabileceği örneklerle vurgulanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, Eğitim, Öğretim, Destan

Abstract

In this study, it was aimed to show how epics, which are one of the oldest oral productions can be used as teaching materials in Social Science courses. It was emphasized with illustrations that epics including the belief, virtues and national heroism, thoughts and creative powers of nations and serving as encyclopedias of the ages they belong to can be useful teaching materials.

Key Words: Social Science, Education, Teaching, Epic

Giriş

Sosyal Bilgiler öğretimi bir değişim süreci içerisine girmiş; ezber, hazır, soyut bilgiler ve kalıplaşmış yargılar yerini eleştirel ve yaratıcı düşünmeye, kavramsal anlamaya bırakmış ve interdisipliner yaklaşım benimsenmeye başlanmıştır.

* Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi, KKEF, Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD., Erzurum.

İnterdisipliner yaklaşım, değişik bilgi alanları arasındaki ilişkileri vurgulayan bir yaklaşım ve öğretim tarzı olup, öğrencilerin hayatı bütünüyle görmelerini sağlar, disiplinler arasındaki iç ilişkiyi gösterir, diğer konu alanları ile entegrasyonunu mümkün oldukça teşvik eder.¹

Tural'ın, "İnsanı hem fert, hem de cemiyet plânında, vak'a halinde ele almaya çalışan bilgi sahalarından ikisi, tarih ve edebiyattır".² şeklindeki tespiti disiplinler arası ilişkilerin önemi ve bunların eğitim öğretimde birbirlerinden faydalanması gerektiğini vurgulamak bakımından oldukça anlamlıdır.

"Tarihe, insanların faaliyetinin seyrine ait malûmatımızın ancak cüz'i bir parçası kendi müşahedelerimize dayanabiliyor, bu parça da kendi zamanımıza ve muhitimize ait vakalardan ibaret oluyor; kendi gözümüzle gördüğümüz ve başımızdan geçirdiğimiz vakaların teferruatını bile çoğunca unutup ve onlara ait malûmatı başkalarından almak mecburiyetinde kalıyoruz."³ Bazı milletlerin millet haline gelmeleri tarihin çok eski çağlarında olmuştur. Bunların hayatı tarihten önceki zamanlara uzanır. Böyle milletlerin tarihlerinin başlangıcını bulmak ekseriya mümkün değildir.⁴ İşte bu noktada sözlü kültür unsurları devreye girmektedir ki, "bunlar yazılı kültürü oluşturan unsurlara oranla millet hayatında daha geniş bir kabule sahip olup insanların faaliyetleri üzerinde daha etkilidirler. İnsanın tarihinde söz yazıdan önce gelir bu yüzden de insanlık tarihinin binlerce yıllık bilgi, deneyim ve tecrübesinin sözlü gelenek vasıtasıyla kuşaktan kuşağa aktarıldığı söylenebilir."⁵

¹ Bahri ATA, "Tarih Öğretiminde Bir Araç Olarak; Tarihi Romanlar", www.egitim.aku.edu.tr/bahriata5.doc, 08.09.2005

² Sadık TURAL, "Tarihçinin Edebiyat Dünyasından Alması Gerekenler", *Fırat Üniversitesi Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kolokiyumu*, 21-26 Mayıs 1984, Bildiriler, Elazığ 1990, s.212

³ Zeki Velidi TOGAN, *Tarihte Usûl*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1985, s.36

⁴ Nihad Sami BANARLI, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi Destanlar Devrinden Zamanımıza Kadar*, Cilt I, MEB Yayınları, Doğan Ofset A.Ş., İstanbul 2004, s.2

⁵ Ramazan KAYA, *Öğrencilerin Tarih Sunum Araçlarına Yaklaşımı (Erzurum Örneği)*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2005, s.139-140

Destanın Tanımı

Sözlü geleneğin mahsullerinden birisi olan destan, sözlükte; tarih öncesi tanrı, tanrıça, yarı tanrı ve kahramanlarla ilgili olağanüstü olayları konu alan şiir, epope; bir kahramanlık hikâyesini veya bir olayı anlatan, koşma biçiminde, ölçüsü on bir hece olan halk şiiri; Çağdaş Türk edebiyatında biçim ve içerik yönünden, geleneksel destanlardan ayrılık gösteren uzun kahramanlık şiiri⁶ olarak tanımlanmaktadır. Pakalın destanı, “bir vaka veyahut muayyen bir keyfiyet hakkında söylenen manzum sözlere verilen addır”⁷ şeklinde tarif ederken, aynı kavram Elçin’in kaleminde “bir boy, ulus (kavim) veya millet hayatında tam estetik hüviyet kazanmamış eser sayılan efsanelerden sonra nazım şeklinde ortaya çıkan en eski halk edebiyatı mahsullerinden biridir. Sözlü geleneğe bağlı olan bu anonim mahsüller, zaman ve mekan içinde cemiyetin iradesini ellerinde tutan “Kahraman-Bilge” şahsiyetlerin menkabevi ve hakiki hayatları etrafında teşekkül etmiş uzun, didaktik hikayelerdir”⁸ şeklinde ifadesini bulmuştur.

Milletlerin Hayatında Destanların Yeri ve Önemi

Sümer’in “milletlerin en değerli kültür yadigârları”⁹ olarak nitelendirdiği destanlar, ilk bakışta, ilk insanların hayal alemini tanıtan masallar gibi görünür. Ancak derin görenler, bu masalların yapılarında, milletleri, faziletleri, fikir ve sanatları meydana getiren büyük medeniyet mimarisinin temel taşlarını bulurlar; insanlık tarihinin nasıl başlayıp nasıl geliştiğini bir masal atmosferi içinde öğrenirler. Destanlar, gerek tarih, gerek

⁶ *Türkçe Sözlük I*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s.363

⁷ Mehmet Zeki PAKALIN, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, MEB Yayınları, İstanbul 1993, s.431

⁸ Şükrü ELÇİN, *Halk Edebiyatına Giriş*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986, s.72; Destanın tanımı için bkz., Mübahat S.KÜTÜKOĞLU, *Tarih Araştırmalarında Usûl*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1995, s.20; Ekrem MEMİŞ, *Tarih Metodolojisi*, Öz Eğitim Yayınları, İstanbul 1996, s.77; Umay GÜNAY, <http://www.turan.tc/td/destan.html>01.08.2006; Şehnaz ALİŞ, “Türk Edebiyatı”, *Türk Tarihi ve Kültürü*, Editör:Cemil ÖZTÜRK, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2004, s.394

⁹ Faruk SÜMER, *Türk Cumhuriyetlerini Meydana Getiren Eller ve Türk Destanları*, İstanbul 1997, s.106

fikir ve sanat bakımından büyük değer taşırlar; tarihi aydınlatır, fikir ve sanat hayatına kaynak olurlar.¹⁰

Türk tarihinin en eski devirlerine ait rivayetler doğrudan doğruya destan olarak yazılmıştır ki bunlardan "Şu Destanı", "Hannâme", "Tünga Alp" (Efrasyab), rivayetleri günümüze ancak bazı parçalar halinde ulaşmıştır.. Bu rivayetlerin tarihi hayatı aksettirdikleri aşikârdır. Bu gibi destanlardan tarihi meselelerin izahı yolunda çok ihtiyatlı olmak şartıyla, tarihi vesikalarla izah edilemeyen boşlukları doldurmak mümkündür.¹¹ Milletlerin yaşayış, düşünüş, ve inanışlarını araştırırken millî destan, menkıbe ve efsaneler bazen tarih vesikaları arasında birinci derecede ehemmiyet kazanır. Bunlar yalnız tarihin eksikliklerini doldurmakla kalmaz, ictimâî ruhun akislerini, düşünce ve inançlarını ortaya koymak bakımından da çok mühim bir rol üslenirler.¹²

Destanlar, eski görenekleri, gelenekleri, geçmiş ataların dünya görüşlerini, tıpkı ayna gibi aksettiren,¹³ ulusların yazı öncesi çağlarında oluşmuş, gelişmiş yapıtlarıdır. O çağlarda hem yaradılış ve dönüşümlere, tanrılara ve çeşitli olağanüstü varlıklara, hem de toplumun geçmişine yani tarihe ilişkin bilgi verirler.¹⁴

Destanlar, toplumların özellikle de uzun bir süre sözlü geleneğe ağırlık vermiş toplumların, hem "millî hafızası" hem de "millî şuuru"nu ihtiva eden mirası olup¹⁵ tarihi hadiselerin halk kitleleri üzerindeki etkilerini, halkın onlar hakkındaki sempati ve antipatilerini, onlara izafe ettikleri vaziyette kendi arzularının sembolü olan karakter ve şahsiyetleri tespit eder.¹⁶

Bununla beraber, destan tarih demek değildir. Destan, kökü tarihe dayanan, ilhamını tarihten alan bir halk edebiyatı ürünüdür. Destanlar, halk

¹⁰ BANARLI, a.g.e., s.1-2

¹¹ TOGAN, a.g.e., s.44

¹² Osman TURAN, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1995, s.75

¹³ Abdülkadir İNAN, "Türk Destanları", *Türk Dünyası El Kitabı, Edebiyat*, 3. Cilt, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Sayı:A-23, Ankara 1992 s.11

¹⁴ Pertev Naili BORATAV, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, s. 36

¹⁵ KAYA, a.g.t., s.142

¹⁶ Kemal AKÇA, "Folklorda Millî Terbiye", *Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri*, 27-29 Ekim 1975 Konya, (Ankara 1976), s.20; P. N. Boratav, *Folklor ve Edebiyat* 2, İstanbul 1991, s.73

gözüyle görülen, halk ruhuyla duyulan ve halk hâyalinde masallaştırılan tarihlerdir.¹⁷ Türk destanlarının tarih vak'alarıyla yakınlıkları meydandadır. O kadar ki bu destanlardan hayal ve masal unsurları çıkarıldığı zaman, geriye ana çizgileriyle olsun, o devirlerin tarihi kalır. Destanlarda Türklerin ruh hayatını; duyuş, düşünüş, inanış ve hayal kuruşlarını; varlıkların faydasız maddelerini faydalı hale getiren yaratışlarını; güzel sanatlarını; aşk, aile, yurt ve devlet anlayışlarını bulmak mümkündür.¹⁸

İnan, Müslüman Türklerin gazi-kahramanlarının kâfirlerle savaşlarını, yaşayışlarını tasvir eden destanlarda bile evlenme, doğum, ad verme, ölüleri gömme, yas törenleri, askerlik, savaş, barış, av, töre ve yasalarını anlatan öğelerin yer aldığını, bunların da islamdan çok önceki devirlerin izlerini taşıdığını ifade etmektedir.¹⁹

İnsanda dil-düşünce bağlantısının kurulmasıyla birlikte varlığını hissettirmiş olan destanlar; fertleri, toplumlari, tarihî seyir içinde yüzyılları birbirine bağlayan etkili bir iletişim aracı olmakla kalmamış, devletlerin kurulmasından ulusların kalkınma ve gelişmelerine kadar bir çok alanda etkisini göstermiştir.²⁰

Destanlar, milletlerin büyük işler yapmak için kendilerine güven duymalarında, türlü sosyal ve tarihî sebeplerle uzaklaştıkları millî benliklerine dönmelerinde; yeniden büyük millet olmak, hürriyet ve istiklallerini korumak için davranıp kalkınmalarında da vazife görmüştür. Bunun en büyük örneklerinden birisi olan Şehnâme'de Firdevsi: "şu otuz yıl içinde çok sıkıntı çektim, fakat bu Farsça ile Acemi dirilttim"²¹ demektedir.

¹⁷ BANARLI, a.g.e., s.2

¹⁸ BANARLI, a.g.e., s.30

¹⁹ İNAN, a.g.m., s.11

²⁰ Ali YAKICI, "Liselerde Okutulan Ders Kitaplarında Destan Öğretiminin Yeri", *Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü XII. Eğitim Bilimleri Kongresi Bildiriler*, Cilt:IV, Ankara 2004, s.2547

²¹ BANARLI, a.g.e., s.5

Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Müfredat Programında Yer Alan Türk Destanları ve İşlenen Temalar

Burada 2006-2007 eğitim öğretim yılında M.E.B. tarafından İlköğretim Sosyal Bilgiler 6. sınıf müfredatında "İpek Yolunda Türkler"²² ünitesi kapsamında yer verilen Oğuz Kağan, Türeyiş, Ergenekon ve Göç Destanları ele alınacaktır.

Bu destanlarda eski Türk toplumlarının sosyal, siyasal, dini, kültürel, bilimsel vb. hayatları hakkında ele alınabilecek çok sayıda motif ve unsur bulunmaktadır.²³ İslamiyet öncesi Türk destanları arasında toplumsal hayata ilgili olarak içerdiği zengin bilgi ve motifler açısından Oğuz Kağan Destanı o devrin bir anıtı niteliğindedir.

Oğuz Kağan Destanı, Türklerin dünya görüşlerini, uzay anlayışlarını ve dolayısı ile, Cihan Hâkimiyeti hakkındaki düşünce ve isteklerini bünyesinde taşımaktadır. Türklerin düşünüş, inanış ve binlerce seneden beri gelişerek, olgunluğa erişmiş fikirlerinin bir özeti şeklinde olup fikirler, düşünceler ve semboller, tarih olayları ile anlatılmıştır. Oğuz efsanesinde görülen aile düzeni, daha çok "baba ailesi" ile ilgi idi. Türk mitolojisinin bütün ataları, -hatta istisnasız olarak- hep erkek ve büyük bahadırlar idiler. Burada da Oğuz Han'ın çocuklarının hepsi erkek olarak doğmuşlar ve Türk milletini birer baba olarak meydana getirmişlerdi.²⁴

Oğuz Kağan destanında göze çarpan en önemli motiflerden ikisi insanlığın hayatını kolaylaştıran, ulaşım ve taşıma araçlarının nüvesini oluşturan kağının ve salın icat edilmesidir.²⁵

Oğuz Destanı'nın diğer mühim bir çizgisi de, Oğuz'un halkına ve ordusuna gösterdiği hedeftir. Dünya tarihinde unumiyetle karalara hakim, büyük devletlerin denizlere akmak; büyük deniz devletlerinin ise geniş karalara, kıtalara sahip olmak emeli vardır. Oğuz Kağan'ın devleti, aslında bir Orta Asya, kara imparatorluğudur. Buna göre Oğuz Türklerinin, destanda «daha deniz, daha müren» mısraiyle söylenen hedefe akma emelleri, bu

²² Sami TÜYSÜZ-Şenol YILDIRIM, *İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı*, Ankara 2006, s.96-105

²³ YAKICI, a.g.m., s.2494

²⁴ Bahaeddin ÖGEL, *Türk Mitolojisi I*, MEB Yayınları, İstanbul 1997, s.52-57

²⁵ Kayığın ve kağının icat edilişi için bkz. ÖGEL, a.g.e., s.61

mısrada milli bir ifade bulmuş demektir. Hun - Oğuz Türkleri'nin önce Attila devrinde, büyük nehirler havzasına, fakat bilhassa islamiyetten sonra, Karadeniz ve Akdeniz çevrelerine hakim olmak; buralarda yeni ve ebedi vatan kurmak yolunda sarf ettikleri büyük gayretin başlangıcı, öyle görülüyor ki Oğuz Kağan'ın manzum hitabesinde ifadesini bulan bu emeldedir.²⁶

Aynı zamanda söz konusu destan Türklerde kadının yeri ve sosyal statüsünü göstermek bakımından çok anlamlı mesajlar içermektedir. Türk toplumunda kadın bazen aile reisi, fakat her zaman Türk evinin direği; erkeğinin vefalı arkadaşı, en önemlisi de mukaddes Türk çocuklarının annesi idi. Bu annelik vazifesi, Türkler arasında kadına büyük değer sağlamış, destanlar onu ilahi bir varlık, bir dişi Tanrı gibi düşünmüşlerdir. Yaratılış Destanı'nda Tanrı'ya insanları ve dünyayı yaratması için fikir ve ilham veren Ak Ana bir kadındı.²⁷

İslamiyet öncesi Türk destanlarında biri Göktürk, diğeri Uygurlara ait iki ayrı "Türeyiş Destanı" vardır. Her iki destanda da kurt motifi önemli bir yere sahiptir. Ancak Göktürklerin Türeyiş Destanında dişi kurtla evlenerek Göktürk neslini devam ettiren bir erkek kurttu; Uygur Türeyiş destanında ise, Uygur neslinin türeyip devam etmesini sağlayan erkek kurtla evlenen bir kadındır. Bu iki ayrı Türeyiş destanından Göktürklerin ataerkil, Uygurların ise anaerkil bir yapıya sahip olduğu çıkarımına ulaşmak mümkündür.

Uygurların "Göç Destanı" da toprak, vatan anlayışı, devlet yönetimi, halk felsefesi ve inancı gibi sosyal siyasal, ve ekonomik alanlara ait önemli çizgiler içermektedir.

Uygur hükümdarının Çinlilerle yapılan savaşlara son vermek için oğlunu bir Çinli prensesle evlendirmesi, "Kutlu Dağ" denilen büyük bir kaya parçasını Çinlilere vermesi ve bu olaylar sonucunda arka arkaya gelen felaketler, ülke insanının yoksullaşması ve göç olayları konu edilmektedir. Söz konusu destan, ülke yöneticilerinin vermiş oldukları tavizlerin ülkeyi gelecekte telafisi mümkün olmayan olaylarla karşı karşıya bırakabileceği, uluslararası ilişkilerde ülke ve halkın menfaatleri doğrultusunda siyasetler üretmesi gerektiği, milli servetin ve sermayenin yabancılara kaptırılmaması gibi önemli mesajlar içermektedir.

²⁶ BANARLI, a.g.e., s.22

²⁷ BANARLI, a.g.e., s.33

Ergenekon Destanının da Türklerin bilim ve kültür hayatında çok önemli bir yeri vardır. Günümüze kadar varlığını koruyan “Nevruz” gibi bir sosyal olgunun temel doğuş efsanesini oluşturan bu destanda, Moğollar vb. kavimlerin, sihirbazların bir sihri olarak kabul ettikleri ateş içinde oynayarak demire istenilen şeklin verilebilmesi hadisesini Türkler, Şamanların dinî tesirinden sayutlanmış, somut bir sanat dalına dönüştürmüştür. Diğer önemli sosyal ve kültürel olaylarla birlikte. “göğü bakır, yeri demir”leştiren Türklerin maden bilimine hizmetleri bu destanda açıkça görülmektedir. Ergenekon, en güçsüz kalman dönemlerde bile insanların özgürlük duyguları ile bin bir güçlkle bağımsız olarak yaşayabilecekleri yeni bir yurt arayışlarını anlatmakta ve bu yurttan tekrar dışarı çıkmak için bilim ve teknolojiyle dayanışma ruhunun önemini vurgulamaktadır.”²⁸

Diğer taraftan destanlar, ait oldukları milletlerin dilleri, geçim kaynakları, savaş stratejileri, yaşamış oldukları coğrafya ve bu coğrafyanın iklimi, bitki örtüsü gibi konularda da zengin bilgi kaynaklarıdır. Nitekim Gök-Türk hanı İl Han’ın oğlu Kayan ve onun yeğeni Tukuz’un düşmandan kaçıp yerleştiği ve Ergenekon adını verdiği coğrafyanın destanda ki tasviri bize bu anlamda önemli ipuçları vermektedir. “...Vardıkları yerde akar sular, çeşmeler, türlü otlar, meyveli ağaçlar, türlü türlü avlar vardı. O yeri görünce tanrıya şükürler kıldılar. Hayvanlarının kışın etini yediler, yazın sütünü içtiler, derisini giydiler...”²⁹

Fakat destan iklimlerinde, her şeyden çok, güzel sanatların gelişmesini sağlayan bir servet ve enerji gizlidir. Bu bahsin başında belirtildiği gibi, bir tarih boyunca, nice şairler, şiiirleri; ressamalar, tabloları; heykeltçiler, heykelleri; roman, tiyatro ve fikir eserleri yazanlar da bu eserleri için, sanatın ve düşünüşün ilk ve asil malzemesini hep mitoloji ve destanlardan almışlardır.³⁰

Destanların Eğitsel İşlevi ve Öğretim Materyali Olarak Kullanımı

İslamiyet öncesi Türk destanları, Türklerin bilimsel, kültürel, teknolojik, siyasal, sosyal ve dini hayatları hakkında son derece önemli bilgiler vermesine rağmen eğitim-öğretimde kullanılırken bu yönleri göz ardı edilmekte ve kaba

²⁸ YAKICI, a.g.m., s.2554-2555

²⁹ BANARLI, a.g.e., s.26

³⁰ BANARLI, a.g.e., s.30

kuvvete dayalı bir kahramanlık ürünü gibi sunulmaktadır. Nitekim Yıldırım, “bugün edebiyatımızda destan sözünün, daha çok kahramanlık temalarının ağır bastığı manzum, manzum-mensur veya mensur eserler için kullanılan edebi bir terim”³¹ olduğunu ifade etmektedir. Halbuki bu zengin bilgi ve kültür hazineleri yukarıda izah edilen yönleriyle eğitim-öğretimin her kademesinde kullanılabilecek önemli birer öğretim materyali olmalıdır.

“Fakat hiç kuşkusuz her destan ilköğretim çağındaki çocuklar için uygun olmayabilir. Örneğin Platon, “Devlet”inde çocuklara tanrılar ve kahramanların yalan söylediklerini, hile ve ahlaksızlık yaptıklarını vs. anlatan destanların okutulmaması ya da anlatılmaması gerektiğini savunur. Çünkü bu tür eserler, çocuk ve gençlerin kötü yola sapmasına neden olabilir. Bu tür sakıncaların önlenmesi için destanlardan uygun görülmeyen yerler atılabilir ve daha sonra bunlardan çocukların anlayabileceği bir dille sadeleştirilerek ilgi çekici kitaplar meydana getirilebilir. Yetişkinler için oluşturulmuş eserlerin, sadeleştirilip, Sosyal Bilgiler öğretiminde kullanılabilecek birer yazılı materyal haline getirilmesi batıda da önerilen bir yoldur.”³²

Özellikle görsel eserlerin yaygınlık kazandığı ve büyük kitleler tarafından izlendiği günümüz dünyasında Avrupa ve Amerika yapımı pek çok film ve dizi filmde destanî eserler işlenmekte ve bu tür yapımlar “Klasik Eserler” olarak tanımlanmaktadır. Bütün bunlar Batı dünyasının destanlardan ne denli geniş ölçüde yararlandığını açık bir şekilde göstermektedir.³³

Gittikçe çoğalan bir oranda Sosyal Bilgiler eğitimcileri, edebî çalışmaların, alanın öğretimine önemli katkılarının olduğunu kabul etmeye başlamıştır. Sosyal Bilgiler- Edebiyat ilişkisi güncel bir konu olmakla birlikte, meslekî literatürde çok eskiden beri var olan bir husustur. Bir eğitim filozofu olan Sohann Friedrich Herbart, 19. yüzyılın başlarında öğretmenlerin çocuklarda olumlu sosyal tutumlar geliştirmek için tarihi edebiyatla ilişkilendirmeleri gerektiğini belirtmiştir. Henry Johnson da, edebî kaynakların çocukların geçmişi anlamalarında çok önemli katkıları olacağını söylemiştir.³⁴

³¹ Dursun YILDIRIM, *Türk Bitiği*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998, s.149

³² ÖZTÜRK, Cemil -OTLUOĞLU, *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Ürünler ve Yazılı Materyaller*, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2005, s.106

³³ KAYA, a.g.t., s.143

³⁴ Tom McGOWAN-Barbara GUZZETTİ, “Edebiyat Temelli Sosyal Bilgiler Öğretimi”, (Çeviren: Ahmet Doğanay), turkoloji.cu.edu.tr/GENEL/doganay_01.pdf, 02.11.2006, s.36

Kaya'nın yapmış olduğu çalışmada, destan, türkü ve hikayelerle destekli bir tarih öğretiminden öğrencilerin % 47.8'inin keyif aldığı ortaya çıkmıştır.³⁵

Destanların Sosyal Bilgiler Öğretimi için eğitsel bir değerinin olduğu kabul gören bir görüş olmasına rağmen, bunlar programın neresine konulmalı? Dersi zenginleştirme amacıyla mı kullanılmalı, yoksa ünitenin temelini mi oluşturmalıdır? Bu öğretim materyalleri nasıl etkili bir şekilde kullanılmalıdır? gibi soruların yanıtlarının bulunması son derece önemlidir.

Destanlar, belirlenen hedef davranışlar doğrultusunda öğretilen becerilerin geliştirilmesi için konuyu pekiştirme ve zenginleştirme amacıyla kullanılabilir. Örneğin, Göktürkleri anlatan bir öğretmen, öğrencilerin Ergenekon denilen yere hayali bir gezide bulunmasını, o yerin coğrafi özelliklerini, orada yaşayan insanların yaşam tarzları, giyimleri, geçim kaynakları vs. ile kendi yaşadığı çevrenin özellikleri ve insanlarını resmetmesini isteyip benzerlikler ve ayrılıkları saptamalarını isteyebilir.

Bir başka öğretmen, destanları bir hafta önceden dağıtarak öğrencilerden okuyup incelemelerini isteyebilir. Bu yolla okuma alışkanlığının istenilen ölçüde olmadığından yakındığımız ülkemizde bir taraftan öğrencilere okuma alışkanlığı kazandırabilir, diğer taraftan tarihimizdeki önemli şahsiyetleri ve bunların kurduğu devletleri daha iyi tanımalarına ve sevmesine katkıda bulunabiliriz. Daha sonra öğrencilerin okuyup inceledikleri herhangi bir destanı, öğretmen derste sesli bir şekilde okuyup, zaman zaman okumaya ara vererek öğrencilere sorular yöneltip tartışma açabilir. Sözelimi, Oğuz Kağan destanı ile ilgili Oğuzlarda ailenin özellikleri nelerdir? Oğuzlarda kadının toplum içindeki yeri nedir? Oğuzların yaşadıkları yerlerin özellikleri nelerdir?³⁶ gibi sorular sorulabilir. Aynı zamanda okuma sırasında destanda olayların geçtiği yerlerin, tarih atlası ve güncel haritalardan günümüzde neresi olabileceği öğrencilere sorulup haritadan göstermeleri istenebilir.

Geçmişe ait bilgileri öğrencilere kazandırmanın yanında, tarihsel becerilerin geliştirilmesine de katkı sağlayan görsel malzemeler ve resimler³⁷

³⁵ KAYA, a.g.t., s.224

³⁶ Sami TÜYSÜZ-Şenol YILDIRIM, *İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Öğretmen Klavuz Kitabı*, Ankara 2006, s.103-115

³⁷ İsmail Hakkı DEMİRCİOĞLU, *Tarih Öğretiminde Öğrenci Merkezli Yaklaşımlar*, Anı Yayınları, Ankara 2005, s.167

de Sosyal Bilgiler öğretiminde kullanılacak önemli materyallerdir. Bu ilkedен hareketle, Türklerin Ergenekon'dan çıkışlarını, sal yada kayak ile İtil (Volga) Nehrini geçişlerini, kağınyı icat edişlerini tasvir eden temsili resimler öğrencilere gösterilerek bu resimlerin destanlardaki hangi olayları anlattığı sorulabilir.

Sosyal Bilgilerde destanlar, değişik yöntem ve tekniklerle desteklenebilir. Çocuğun yaşamında oyunun çok önemli rolü vardır. Çocuk oyunla kendisi ifade eder, kurallara uymasını ve çevresindeki kişilerle ilişki kurmasını öğrenir. Tüm bu özelliklerinden dolayı oyun eğitim ortamında etkili bir biçimde kullanılabilir.³⁸

Erden'in eğitici oyunlar kategorisinde ele aldığı "Ben Kimim" oyunu tarihte rol oynayan önemli kişilerin özellikleri ve yaptıkları işleri öğretirken kullanılabilir. Öğretmen, destan kahramanlarının özelliklerini, yönetim anlayışını, yabancılarla ilişkilerini, savaş ve barışlarını vs. kavratırken bu oyundan faydalanabilir. Bu etkinlik şu şekilde gerçekleştirilebilir: Sınıf birkaç gruba bölünür. Her grup destanda geçen önemli bir kişiyi seçerek, o kişinin yaptığı bir işi ya da özelliğini belirten bir cümle kurar. Öğretmen gruplardan birine söz hakkı vererek oyunu başlatır. Doğru cevabı bilen grup kendi hazırladıkları soruyu sorar. En çok doğru cevabı bulan grup birinci olur.

Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilerin yaparak ve yaşayarak öğrenebilecekleri etkinliklerden birisi de dramadır. Sahnede izlenen olayların, anlatılan ve okunanlara göre daha kalıcı olduğu gerçeğinden hareket ederek dramatize ettiğimiz oyunlar, öğrencinin derse bakış açısını değiştirecek, rol alan çok sayıda öğrencinin daha sosyal bir kişilik kazanmasına katkıda bulunacak, öğretmen-öğrenci, öğrenci-okul arasında var olan diyalogun daha yoğun, daha samimi olmasına zemin hazırlayacaktır.

Günümüz çocuklarından, yaşadıkları zamanın güçlükleri ile bireysel olarak başa çıkmalarını, hem de içinde buldukları toplumun dinamiklerini harekete geçirmeleri isteniyorsa, aldıkları eğitimin onlarda bu özellikleri oluşturacak bir nitelikte olması gerekmektedir. Bu amaca uygun olarak eğitimin çocuklarda; yaratıcılık, kendine güven, sorumluluk alma, bağımsız düşünme, sorun çözme potansiyellerini oluşturması ve geliştirmesi gerekmektedir. Bireylerdeki bu gibi özelliklerin oluşması için, onlara aldıkları

³⁸ Münire ERDEN, *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Alkım Yayınevi, İstanbul, s.146

eğitim içerisinde buna yönelik uygun ortamlar oluşturularak yardım edebiliriz. Öğrenciler bu uygun ortamlarda karşılaştıkları deneyimlerle, bu özellikleri benimseyebilir ve geliştirebilirler. Eğitimde drama etkinliklerinin kullanılması, bu ortamların oluşturulması açısından önemlidir.³⁹

Aynı zamanda dramanın “öğrencilerin hayal gücünü geliştirme, bağımsız düşünebilmeyi sağlama, işbirliği yapabilme özelliğini geliştirme, gerçek ile yorum arasındaki farkın görülmesine katkı sağlama, toplum önünde konuşabilme becerisini geliştirmeye yardımcı olma”⁴⁰ gibi birçok faydaları da vardır. Sosyal Bilgiler öğretmenlerine ışık tutabilir düşüncesiyle Yörük tarafından hazırlanan aşağıdaki “Destanlar Geçidi” adlı oyundan bazı pasajlar bu çalışmaya eklenmiştir.

DESTANLAR GEÇİDİ

(Türk Destanlarının Kahramanları ve Konuları)

OYUNCULAR

ŞU: (Saka Hanı, Şu destanı kahramanı)

OĞUZ KAĞAN (Hun İmparatoru, Mete Han)

BİLGE KAĞAN (Göktürk Hakanı)

EL MANAS (Manas Destanı kahramanı)

(Oyuncular, sahne derinliğinde ayaktadır. Yakalarında salonun arka koltuklarından okunabilecek büyüklükte isimleri yazılı. Perde açılır açılmaz MANAS sahnenin önüne çıkar. Seyircileri selamlar.)

MANAS- Ben El Manas. Manas destanının baş kahramanıyım. Manas, sözlü edebiyat geleneğimizin en değerli ürünü, bir milyonu aşan beyit ve dörtlükleriyle dünyanın en büyük destanıdır. Manas, Kırgız Türklerinin milli destanı olup, günümüzde bile yaşamaktadır. Kırgızların olduğu kadar, bütün Türk aleminin de dil, tarih, folklor ve edebiyatı için önemli bilgiler taşır...

³⁹ Aydın GÜVEN, İlköğretim Okulları Sosyal Bilgiler Dersindeki Tarih Konularında Yaratıcı Drama Kullanımı, *A.Ü.Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Yıl:2005, Sayı:11, Erzurum 2005, s.455

⁴⁰ DEMİRCİOĞLU, a.g.e., s.119

ŞU- Ben Saka Türklerinin diğer adıyla İskitlerin hakaniyım. Makedonya Kralı Büyük İskender'in ülkeme saldırması ile ilgili olaylar, yüzyıllar sonra bir destan niteliğinde karşınıza çıktı...

OĞUZ KAĞAN- ...Oğuz Kağan destanı 13 ve 16. yüzyıllarda Uygur harfleriyle yazıya geçirildi. Oğuznâme adıyla da anılan destan, Türk oymaklarının adlarının nereden aldıklarını göstermesi ve boyların yaşayışları konusunda değerli bilgiler vermesi bakımından önemlidir....⁴¹

Sosyal Bilgiler dersinde destanlardan faydalanırken "dramanın alt tekniklerinden birisi olan doğaçlamalar"⁴² da işe koşulabilir. Mesela, öğretmen sınıfı birkaç gruba böldükten sonra, öğrencilere size bir olay anlatacağım beni dikkatle dinleyin diyerek olayı anlatmaya başlar: "... Günlerden bir gün Oğuz Kağan'ın deneyimli bilge veziri Uluğ Bey rüyasında bir altın yay ve üç gümüş ok gördü. Altın yay gün doğuşundan gün batışına doğru gidiyordu. Uluğ Bey rüyasını Oğuz Kağan'a anlattı ve şöyle dedi"....⁴³ diyerek burada olayı yarıda kesip bu olayın tamamında neler olduğunu grupların canlandırmasını, canlandırmalarda istedikleri gibi konuşabileceklerini söyler ve öğrencilerin organize olabilmeleri için yeterli süre tanır. Sürenin sonunda gruplar olayın sonunu kendi yorumlarına göre canlandırırlar ve grupların canlandırmaları üzerinde sınıfça tartışılır.

Böyle bir etkinliğin kullanılması sonucunda "bireyler, bir grupla çalışmanın ve grup içinde ayrı bir birey olmanın ve başkalarının rolüne girme, öyleymiş gibi yaşama yoluyla kendini ifade etmenin hazzını yaşarlar."⁴⁴

⁴¹ Oyunun tamamı için bkz., Sefer YÖRÜK, *719'dan 1919'a Edebiyat'ı Oynayarak-İzleyerek Öğreten Oyunlar*, MEB Yayınları, İstanbul 2002, s.69-78; Farklı tarihi drama etkinlikleri için bkz. Fulford Jane-Mutchings Merryrn-Roos Alistair-Schmitz, *İlköğretimde Drama*, (Çev. ve Yay. Haz. Leyla KÜÇÜKAHMET-Hande BORÇBAKAN-S. Sadi KARAMANOĞLU), Nobel Yayınları, Ankara 2001, s.69-76

⁴² Tülay ÜSTÜNDAĞ, *Yaratıcı Drama Öğretmenimin Günlüğü*, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2001, s.8

⁴³ TÜYSÜZ, Sami – YILDIRIM, Şenol, *İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı*, Ankara 2006, s.96; BANARLI, a.g.e., s.20; Necdet YILDIRIM, *Edebi Metinler 1 Lise Ders Kitabı*, Küre Yayıncılık, İstanbul 2001, s.19-20

⁴⁴ Ayşe Çakır İLHAN-Ayşe OKVURAN-H.Ömer ADIGÜZEL, *Drama*, MEB Yayınları, İstanbul 2004, s.5

İnsanoğlunun hayatının her alanında gerçeklere ulaşmada soruların yeri çok önemli olmuştur. Nitekim Galile'nin "İnsan, soru sormakla uygarlığa ayak bastı" ve yine Karl Sagan'ın "Merak ve soru, gerçeği bulmamızı ve varsayımlarımızı sınamamızı sağlayan yolu açtı"⁴⁵ sözleri sorunun insan hayatında ne kadar önemli bir yere sahip olduğu gerçeğini göstermesi bakımından oldukça anlamlıdır. Bu gerçekten hareketle öğretmen, anlatmış olduğu konuyla ilgili birtakım soruların cevaplarını yazarak bu cevapların sorularının neler olduğunu öğrencilerden isteyebilir. Örneğin öğretmen, "Uygurlara ait Göç Destanında anlatılanlarla ilgili olarak aşağıda bazı sorular sorulmuş ve cevapları verilmiştir. Ancak soruların yazılması son anda unutulmuştur" diyerek öğrencilerden cevapları okumalarını ve bu cevaplara ait soruları yazmalarını isteyebilir.

Soru: ..... ?

Cevap: Uygurlar, Orta Asya'da Tanrı Dağı'nın güneyinde yaşarlardı.

Soru: ..... ?

Cevap: Çinliler, Uygur ülkesinin bölünmez bütünlüğünü temsil eden ve Uygurların mutluluk kaynağı olan kayayı parçalayıp götürdükleri için.

Soru: .....?

Cevap: Değersiz gibi görünse de vatanın bir taşı bile o vatan üzerinde yaşayan canlılar için çok değerlidir ve onları birbirine bağlar. Bolluk ve bereketi temsil eder. Ne pahasına olursa olsun başkalarına verilmemelidir.⁴⁶

Sonuç

Bu çalışmada başından beri destanların ait oldukları milletlerle ilgili çok önemli bilgiler içerdiği vurgulanmıştır. Birçok milletin dünya üzerinde esamesinin okunmadığı dönemlerde yaşanan olayların meydana getirdiği Türk destanlarının Türklerin yaşayış, inanış, düşünceleri kısacası hayatlarına dair birçok motifi işlediği ve eğitsel değerinin olduğu noktasında bir çok bilim

⁴⁵ Nevide GÖKAYDIN, *Eğitimde Tasarımı ve Görsel Algı*, MEB Yayınları, İstanbul 1998, s.16-18

⁴⁶ TÜYSÜZ, Sami – YILDIRIM, Şenol, *İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Öğretmen Klavuz Kitabı*, Ankara 2006, s.112

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİNDE DESTANLARIN KULLANIMI

adamının hem fikir olduğu gör÷lmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada zengin tarihi ve kültürel mirasımızın bir parçasını oluşturan destanların, eğitim-öğretimde yararlanılabilecek önemli materyaller olduğunu örneklerle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu konuda ülkemizde Milli Eğitim Bakanlığı önemli bir adım atarak 2006-2007 eğitim-öğretim yılında destanlar konusunu Sosyal Bilgiler müfredatına dahil etmiştir. Bu aşamadan sonra öğretmenlerimize büyük görev ve sorumluluk düşmektedir. Çünkü, destanların eğitsel işlevi, büyük ölçüde onu kullanan öğretmenin yaratıcılığı ve becerisine kalmaktadır.

KAYNAKLAR

ALİŞ, Şehnaz, "Türk Edebiyatı", *Türk Tarihi ve Kültürü*, Editör: ÖZTÜRK, Cemil, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2004, s.393-405

AKÇA, Kemal, "Folklorda Milli Terbiye", *Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri*, 27-29 Ekim 1975 Konya, Ankara 1976, s.10-33

ATA, Bahri, "Tarih Öğretiminde Bir Araç Olarak; Tarihi Romanlar", www.eğitim.aku.edu.tr/bahriata5.doc, 08.09.2005

BORATAV, Pertev Naili, *Folklor ve Edebiyat 2*, İstanbul 1991

BORATAV, Pertev Naili, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul 1995

DEMİRCİOĞLU, İsmail Hakkı, *Tarih Öğretiminde Öğrenci Merkezli Yaklaşımlar*, Anı Yayınları, Ankara 2005

ELÇİN, Şükrü, *Halk Edebiyatına Giriş*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986,

· ERDEN, Münire, *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Alkım Yayınevi, İstanbul,

FULFORD Jane-MUTCHINGS Merryn-ROOS Alistair-SCHMITZ, *İlköğretimde Drama*, (çev.ve yay.haz. KÜÇÜKAHMET, Leyla-BORÇBAKAN, Hande-KARAMANOĞLU, S.Sadi), Nobel Yayınları, Ankara 2001

GÖKAYDIN, Nevide, *Eğitimde Tasarım ve Görsel Algı*, MEB Yayınları, İstanbul 1998

GÜVEN, Aydın, *İlköğretim Okulları Sosyal Bilgiler Dersindeki Tarih Konularında Yaratıcı Drama Kullanımı*, *A.Ü.Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Yıl:2005, Sayı:11, Erzurum 2005, s.454-461

GÜNAY, Umay, <http://www.turan.tc/td/destan.html>01.08.2006

İLHAN, Ayşe Çakır – OKVURAN, Ayşe – ADIGÜZEL, H.Ömer, *Drama*, MEB Yayınları, İstanbul 2004

İNAN, Abdülkadir, "Türk Destanları", *Türk Dünyası El Kitabı Edebiyat*, 3. Cilt, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Sayı:A-23, Ankara 1992 s.3-19

KAYA, Ramazan, "Öğrencilerin Tarih Sunum Araçlarına Yaklaşımı (Erzurum Örneği)", Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2005

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİNDE DESTANLARIN KULLANIMI

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., *Tarih Araştırmalarında Usûl*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1995

McGOWAN, Tom-GUZZETTİ, Barbara, "Edebiyat Temelli Sosyal Bilgiler Öğretimi", (Çeviren: DOĞANAY, Ahmet), turkoloji.cu.edu.tr/GENEL/doganay_01.pdf, 02.11.2006

MEMİŞ, Ekrem, *Tarih Metodolojisi*, Öz Eğitim Yayınları, İstanbul 1996

ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi I*, MEB Yayınları, İstanbul 1997

ÖZTÜRK, Cemil -OTLUOĞLU, *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Ürünler ve Yazılı Materyaller*, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2005

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, MEB Yayınları, İstanbul 1993

SÜMER, Faruk, *Türk Cumhuriyetlerini Meydana Getiren Eller ve Türk Destanları*, İstanbul 1997

TOGAN, Zeki Velidi, *Tarihte Usûl*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1985

TURAN, Osman, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1995

TURAL, Sadık, "Tarihçinin Edebiyat Dünyasından Alması Gerekenler", *Fırat Üniversitesi Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kolokyumunu*, 21-26 Mayıs 1984, Bildiriler, Elazığ 1990, s.211-220

TÜRKÇE SÖZLÜK I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1988

TÜYSÜZ, Sami – YILDIRIM, Şenol, *İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Öğretmen Klavuz Kitabı*, Ankara 2006

TÜYSÜZ, Sami – YILDIRIM, Şenol, *İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı*, Ankara 2006

YAKICI, Ali, "Liselerde Okutulan Ders Kitaplarında Destan Öğretiminin Yeri", *Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü XII. Eğitim Bilimleri Kongresi Bildiriler*, Cilt:IV, Ankara 2004, s.2547-2562

YALÇIN, Alemdar – AYTAŞ, Gıyasettin, *Çocuk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002

YILDIRIM, Dursun, *Türk Bitiği*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998

YILDIRIM, Necdet, *Edebi Metinler, Lise Ders Kitabı*, Küre Yayıncılık, İstanbul 2001

YÖRÜK, Sefer, *719'dan 1919'a Edebiyat'ı Oynayarak-İzleyerek Öğreten Oyunlar*, MEB Yayınları, İstanbul 2002